

Галина Коберник

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У складному переплетенні сучасних економічних, соціальних, педагогічних проблем цивілізоване людство все частіше звертається до моралі, гуманізму і культури, вбачаючи в них реальний шлях свого виживання і майбутнього процвітання.

Сучасне життя щент, вздовж і поперек пронизане постійними, безкінечними конфліктами, сварками, бійками – і то всюди, починаючи з транспорту, магазину, ринку і закінчуючи суспільно-політичним життям, Верховною Радою, де депутати один одного ображають та вдаються до бійок.

Проблема толерантності розглядалася у працях класиків педагогічної думки Я. Коменського, Я. Корчака, А. Макаренка, М. Монтесорі, В. Сухомлинського, К. Ушинського, С. Френе, Р. Штайнера та ін.

Принципи виховання толерантності досліджували Е. Антипова, В. Лекторський, Дж. К. Лорсен, К. Нідерсон, В. Подобєд, М. Уолцер та інші. Серед сучасних науковців інтерес до проблеми толерантності виявляють такі педагоги та психологи як Б. Ананьєв, О. Асмолов, С. Бондирев, І. Бех, О. Вишневська, Л. Гончаренко, В. Головачев, Д. Колесов, В. Кузьменко, І. Ненько та ін. Та все ж, якщо розглянути стан справ у сучасній системі освіти, якій належить головна роль у впровадженні засад толерантності у суспільну практику, то, безперечно, можна сказати, що вона не зовсім готова до виконання цього важкого, глобального завдання.

Тому цій проблемі ми вирішили присвятити свою статтю, метою якої є обгрутувати ефективні засоби формування толерантності в процесі організації навчально-пізнавальної діяльності школярів на уроках.

Президент Академії педагогічних наук України В.Г. Кремень у своєму виступі на загальнодержавному урочистому засіданні, присвяченому Міжнародному Дню толерантності (15.11.2001 р., Київський Будинок вчителя), з цього приводу зазначив: «Без толерантності, на моє переконання, не може існувати в подальшому людство... толерантність, як основа міжнародних взаємин, стає передумовою подальшого існування цивілізації...»

...Виховати, зростити толерантну особистість можливо, насамперед, в освітній системі. Однією з фундаментальних змін в освіті, її закладах є зміна стосунків у навчально-виховному процесі між вихователем, учителем, викладачем і дитиною, учнем, студентом. Замість авторитарної педагогіки потрібне суцільне впровадження педагогіки толерантності. Якщо зможемо це запровадити, то отримаємо справді демократичне, стабільне, заможне громадянське суспільство. Якщо ж не зможемо, то втратимо будь-

які надії на кращу долю і сьогодні, і в майбутньому».

Сучасна соціологічна наука розглядає толерантність як природу морального ідеалу, що формується в результаті історичного добору правил співіснування, форм поведінки й переходить на рівень світоглядних позицій у пізнанні суб'єктів взаємодії (Г. Бутигін, Е. Дюркгейм, С. Оксамитна, В. Портянкін, Дж. Тернер, О. Швачко та ін.).

Проблема толерантності в психологічних концепціях характеризується комплексністю, складністю та суперечностями, інтерпретується як: підвищення рівня стійкості, терпимості до деяких несприятливих чинників (О. Асмолов, Л. Петражицький, О. Петровський та ін.); ставлення до об'єкту (С. Бондирєва, О. Клепцова, Д. Колесов та ін.); внутрішня установка відносно іншого (С. Бондирєва, Д. Колесов, Д. Узнадзе); ціннісне ставлення до іншого і внутрішні підстави подолання егоцентричних індивідуальних прагнень (Б. Ананьєв, О. Леонт'єв, В. Слободчиков); партнерство у спілкуванні (І. Бех, О. Бодальов, О. Кононко, О. Петровський); формування культури міжнаціонального спілкування та міжнаціональної терпимості (Є. Магомедова, З. Мубінова та ін.).

Толерантність пов'язується у нас з необхідністю терпіти. Але терпимість не обов'язково передбачає повагу до того, з чим ми не згодні чи чим інші відрізняються від нас. Для толерантності ж повага до «іншостей» є необхідним атрибутом. Толерантність визначається сформованими в особистості установками, звичками, світоглядом; підлягає цілеспрямованому вихованню й самовихованню.

Справжні прояви толерантності мають моральні підвалини, які сприяють регулюванню взаємин між людьми, визначають прагнення ставитися до іншої людини як до самої себе, незалежно від того, до якої групи, культури вона належить. Толерантність належить до загальнолюдських цінностей і тому є важливою умовою розвитку діалогу культур. Людина, яка здатна подолати стереотипи, що живуть у її свідомості, сформувані в собі безрежливе ставлення до «іншого» та його культури, має стати активним учасником міжкультурного діалогу [2].

Робота, спрямована на утвердження в суспільстві ідей толерантності, культури миру, повинна починатися зі школи. Саме школа має необмежені можливості не лише для того, щоб познайомити своїх вихованців з новим стилем життя, а й навчити жити за законами краси людських стосунків, де головне – повага, довіра, взаєморозуміння, солідарність, злагода.

Готуючи майбутнього вчителя загальноосвітньої школи, викладачі вищих навчальних закладів повинні сформувані уявлення у студентів, що вони мають стати не стільки провідниками знань, як створити атмосферу довіри між дорослим і дитиною. За словами М. Монтессорі, потрібно відмовитися від думки, що дитина – ваша власність, визнати її вільною істотою, не критикувати, не нав'язувати свою волю. Замість критики, що призводить до сліз, педагог повинен запропонувати той спосіб навчання, який

максимально відповідає природнім здібностям дитини, тобто сам учитель повинен бути толерантним. Слід пам'ятати, що тільки вчитель, який сам володіє толерантними якостями, може виховати толерантних учнів.

Дослідженнями науковців встановлено, що структура толерантності включає когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний компоненти [1, 7]. Знання про сутність і змістові аспекти толерантності, усвідомлення значущості толерантності у суспільстві майбутній учитель отримує в процесі навчання у вищому навчальному закладі під час вивчення професійно орієнтованих дисциплін. Решта компонентів структури толерантності особистості, як переконують наші дослідження, ефективно формуються в умовах інтерактивних технологій навчання.

За правильної організації спілкування між учасниками навчально-пізнавальної діяльності, яку передбачають інтерактивні технології навчання, в них формується гнучкість і критичність мислення, визнання існування іншої думки, прогнозування можливих шляхів розв'язання проблеми. Спілкуючись з однолітками, студенти (учні) не соромляться вголос висловити думку, в правильності якої вони не переконані, встановити її істинність. Від такого спілкування вони отримують позитивні емоції; в них формується потреба бути почутим, підтриманим, оціненим; виникають мотиви діяльності, спрямовані на досягнення взаєморозуміння у процесі міжособистісних відносин. Тобто, в умовах інтеракції забезпечується формування емоційно-ціннісного компонента толерантності.

До того ж, в умовах інтерактивних технологій навчання студент набуває позитивного досвіду співпраці, вчиться вести дружній доброзичливий діалог, стримувати свої емоції, поважати товаришів, які мають іншу думку, обминати конфліктні ситуації, тобто в нього формується поведінково-діяльнісний компонент толерантності.

Передумовою інтеракції є порозуміння, яке виробляється в умовному когнітивному контексті як результат взаємних очікувань, пошуку точок перетину когнітивних оточень. Кінцевим результатом інтеракції виступають зміни уявлень учасників взаємодії та зміни культурного оточення чи елементів соціокультурного світу кожного з них у напрямі їхнього об'єднання, виокремлення спільного, інтегрального чинника, а також вироблення єдиних норм, правил, вимог тощо.

Головні поняття інтеракції: очікування – є умовою безконфліктності, оскільки мета, уявлення про майбутнє скориговані.

У процесі інтерактивних технологій навчання створюється середовище, в якому студенти (учні) вчать змінювати власні когнітивні світи при зіткненні з іншими. Хоча часто відстоювання власних поглядів визнається позитивним, при цьому не враховуються наслідки (людина не здатна на компроміси, не виявляє толерантності, поступливості). Безперечно, прагнення особистості «бути й вибути – собою» (Д. Павличко) [3] – є позитивним, але при цьому необхідно враховувати цінності інших, тих, хто поруч.

Інтерактивні технології навчання націлені на протидію негативним впливам, які викликають страх та відособлюють від інших. Вони створюють умови для розвитку в молоді здібності до незалежного мислення, критичної оцінки та формування високих моральних критеріїв, психології толерантності і ненасильства.

Такі технології навчання зумовлюють зміну авторитарно-дисциплінарної моделі навчання на особистісно орієнтовану, сутнісними ознаками якої є навчання і виховання учнів з максимально можливою індивідуалізацією, створенням умов для саморозвитку і самоактуалізації, осмисленого визначення своїх можливостей і життєвих цілей. Вони змінюють позицію студентів (учнів) і викладачів (вчителів) у їхній взаємодії, утверджується не рольове, а особистісне толерантне спілкування.

За умов інтерактивних технологій навчання студенти (учні), перебуваючи в позиції міжособистісних взаємин, набувають умінь розв'язувати можливі протиріччя та проблемні ситуації ненасильницьким шляхом.

Зрозуміло, що впровадження інтерактивних технологій навчання у навчальний процес вищого педагогічного закладу, забезпечить ґрунтовне засвоєння їхньої суті та методики використання майбутніми вчителями у загальноосвітній школі.

Реалізуючи основні завдання педагогічних технологій спілкування, майбутній вчитель повинен запам'ятати, що:

- кінцева мета педагогіки толерантності полягає у вихованні здорової, порядної людини, яка б уміла побороти труднощі та бути щасливою у суспільстві;
- мова спілкування з дітьми повинна бути зрозумілою, емоційною та щирою;
- при вирішенні педагогічних проблем, які можуть виникати у стосунках з учнями, вчителю слід закликати на допомогу власні здібності та уяву, адже абсолютних правил виховання не існує;
- у конфліктних ситуаціях акцентувати увагу на майбутнє, а не на покаранні;
- враховувати думку дитини, яка може не співпадати з думкою вихователя [4].

Важливе значення для підвищення ефективності формування толерантних відносин школярів має дотримання таких умов:

- демократизація всього шкільного життя, забезпечення самостійності, терпимості, стриманості, поваги до інакомислячих людей, формування критичного мислення, ініціативності, свободи вибору й відповідальності на основі оновлення форм самоврядування учнів;
- опора на особистісний підхід у вихованні;
- формування потреб у емоційному контакті, розумінні іншої людини, повазі її гідності, у самоповазі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бернадська Л.В. Виховання толерантності в учнів 5–7 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: автореф. дис. на здоб. наук. ст. канд. пед. наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика навчання. – К., 2009. – 20 с.
2. Бутз М. Робота в групах і демократичний процес // Робота в групах: Вибрані статті / Пер. з польськ. – Варшава, 1994. – С. 1–6.
3. Павличко Д. До Маяковського // ТЕМА. – 2000. – № 2. – С. 107–108; С. 107.
4. Федій О.А. Гуманістичний аспект підготовки вчителя до продуктивного педагогічного спілкування // Підготовка педагогічних кадрів до роботи в умовах нової структури і змісту початкової освіти: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, Полтава, 23–25 квітня 2001 р. – Полтава: ПДПУ, 2001. – С. 49–52.